

**ОБГРУНТУВАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ
НА УРОКАХ ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ДОПОМІЖНІЙ ШКОЛІ****Товстоган В.С.**кандидат педагогічних наук, доцент
Херсонський державний університет

В статті обгрунтовується нагальність упровадження компетентнісного підходу в систему професійно-трудового навчання в допоміжних школах. Визначені критерії та рівні сформованості професійно-трудової компетентності на рівні знань, умінь і навичок в учнів цих шкіл.

В статье обосновывается необходимость введения компетентного подхода к системе профессионально-трудового обучения во вспомогательной школе. Определены критерии и уровни сформированности профессионально-трудова компетентности в учащихся этих школ.

Thesis is devoted to topical problem of formation of social competence of disabled students by means of project activity. On the basis of theoretical analysis of socialization process it was highlighted the main approaches to definition of social competence.

Ключові слова: компетенції, професійно-трудова компетентність, реальна трудова діяльність.

Ключевые слова: компетенции, профессионально-трудова компетентность, реальная трудовая деятельность.

Key words: competence, professional competenc, actual labour activity conscious choice of activity,.

Сучасна українська освіта сьогодні переорієнтовується на компетентісно-орієнтоване навчання, що є природним пошуком тих змін, які відбуваються в світовій освіті. Їх особливістю є зміщення центра тяжіння з накопичення знань, умінь і навичок на формування у школярів здатності творчо діяти, застосовувати знання й досвід, успішно поводитись у ситуаціях професійної діяльності, особистісної та соціальної практики.

Впровадження компетентнісного підходу у вітчизняну освіту переважає посилення практичної складової в навчальному процесі, предметно-професійного аспекту, підкреслюється роль досвіду, умінь практично реалізувати знання, вирішувати життєві завдання. Згідно з концепцією цього підходу кожен вид професійної діяльності вимагає наявності певних компетенцій, що мають забезпечити ефективну реалізацію тієї чи іншої професійної діяльності випускником навчального закладу. Тому в системі освіти відбувається поступовий перехід до професійних стандартів, що описуються в термінах професійних компетенцій. Реалізація компетентнісного підходу дає змогу привести освіту у відповідність до потреб ринку праці, нових умов і перспектив, трансформувати цілі та зміст освіти у надбання учнів.

Актуальною ця проблема є й для теорії та практики корекційної освіти. Адже підготовка дітей з особливостями психофізичного розвитку до майбутньої трудової діяльності – одне із пріоритетних завдань допоміжної школи. Упровадження компетентнісного підходу в навчально-виховний процес цих шкіл потребує розробки нових підходів до змісту, організації навчально-виховної роботи та оцінювання її результатів. На організацію навчального процесу розумово відсталих учнів (підкреслимо в ній професійно-трудова складову) покладаються в сучасних умовах нові завдання – оновлення соціальних пріоритетів: переорієнтація процесу навчання на розвиток і корекцію особистості учня, навчання його самостійно оволодівати новими знаннями. Бути більш мобільною, критичною і творчо мислячою людиною, а значить і більш мотивованою до самонавчання і саморозвитку

Формування компетентності, тобто досвіду особистої діяльності, вироблення ставлень, розвиток конкретних цінностей і життєво необхідних знань і умінь, спритиме гнучкості та мобільності професійної діяльності випускника школи, готовності до праці в складних соціально-економічних умовах, де працедавцям, виробничим колективам потрібні працівники, які швидко й ефективно здатні вирішувати професійні завдання в будь-яких умовах, крім того мати високу кваліфікацію, вміти виконувати роботу як автономно, так і в колективі, систематично працювати над професійним вдосконаленням тощо. Таким чином, формування професійно-трудова компетентності у майбутніх випускників, з одного боку, є однією з умов їхньої успішної навчальної та подальшої професійної діяльності, а з іншого – запорукою ефективного соціально-економічного розвитку країни.

Аналіз катамнестичних даних показав, що в процесі працевлаштування випускники допоміжних шкіл зустрічаються з великими труднощами. Якщо 15-20 років тому близько 90% випускників працевлаштовувалися у різні сфери народного господарства, а 50% - за одержаними в школі спеціальностями (О.Агавелян, Д.Горелова, В.Карвяліс, А.Раку, А.Іваніцький, К.Турчинська), то нині ці показники набагато нижчі: 5-10%.(дані по Херсонській

області). Підготовка учнів допоміжної школи до майбутньої праці, їх працевлаштування в сучасних соціально-економічних умовах ускладнюються через відсутність методик експертизи трудових можливостей і професійної орієнтації, заснованих на психофізичній діагностиці, а самі учні в переважній більшості не адекватно співвідносять власні бажання вибору професії з психофізичними, інтелектуальними можливостями стосовно опанування ними, через обмеження використання їх праці на підприємствах різних форм власності у тому числі й індивідуальної за місцем проживання. Низький рівень готовності учнів до праці зумовлюється недостатньою ефективністю організації в школі професійно-трудового навчання, яке нерідко проводиться у відриві від суспільно корисної продуктивної праці [2, с.4]

Зазначені проблеми в системі професійно-трудового навчання учнів викликані цілим комплексом причин. Їх аналіз дозволяє стверджувати про назрілі протиріччя між запитамі сучасного виробництва та низькою ефективністю практики професійно-трудового навчання у допоміжній школі. Ця практика недостатньо реалізує принципи цілісності, особистої орієнтованості трудового навчання на розвиток учнів, не забезпечує достатнього рівня їхньої готовності до індивідуальної підприємницької діяльності, до широкопрофільної праці, вміння змінюватись і пристосовуватись до нових потреб ринку праці; оцінювати власні професійні можливості та здібності; розвивати справжні життєві цінності, робити свідомий вибір тощо - на це націлює школу сучасна парадигма компетентної освіти.

Допоміжні школи традиційно здійснюють вузьку спеціалізацію учнів. Хоча є й приємні виключення з загальної тенденції: Печеніжівська допоміжна школа (Івано-Франківська область), в якій паралельно готують учнів за кількома спеціальностями (килимарство, взуттєва, сільськогосподарська справи та ін.).

При побудові змісту професійної підготовки недостатньо реалізується в школах взаємозв'язок і взаємообумовленість функцій загальноосвітніх предметів, суспільно корисної продуктивної праці, різноманітних позакласних заходів трудового спрямування.

Низький рівень готовності учнів до самостійної праці є однією з причин того, що суспільство несе відчутні економічні та моральні втрати, оскільки непрацевлаштований розумово відсталий підліток стає тягарем для суспільства і батьків, під впливом несприятливих умов і обставин може стати на шлях антисоціальної поведінки.

Таким чином, впровадження компетентного підходу в систему професійно-трудової підготовки учнів допоміжної школи, який передбачає високі стандарти освіти, - на часі.

На думку вчених І.Єрмакова, Л.Сохань, В.Зарицької, Д.Пузікова сучасний випускник серед багатьох життєвих компетентностей має володіти широким спектром життєвих компетентностей, серед яких окремо виділені професійно-трудові. Їх змістові складові проілюстровані на моделі випускника Хортицького навчально-реабілітаційного центру [1, с.50]

У початковій школі вихованець має оволодіти позитивним ставленням до праці; готовністю допомогти іншим у навчальній та позаурочній діяльності; дбайливо ставитись до результатів людської праці; звичкою до самообслуговування, навичками роботи ручними знаряддями праці, безпечною роботою з інструментами, вміннями і навичками предметно-перетворювальної та конструкторської діяльності, схильністю до основних видів діяльності. Випускник старшої школи повинен засвоїти наступні професійно-трудові компетенції: знання про побутову техніку, її безпечне використання, дотримання загальних правил техніки безпеки під час роботи, можливі несправності в роботі, знання основних положень законодавства про працю, права та обов'язки неповнолітніх у трудовій сфері, готовність до вибору професії.

Для кращого розуміння методів та прийомів формування в розумово відсталих школярів складових професійно-трудової компетентності розкриємо сутність понять "*компетенція*" і "*компетентність*".

Тлумачний словник української мови подає дуже схожі трактування цих слів [1]. Компетенція — 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи чи особи.-У межах своєї компетенції особистість може бути компетентною або некомпетентною. Компетентність — властивість від компетентний: 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі, який з чим-небудь добре обізнаний, тямущий; 2) який ґрунтується на знанні, кваліфікований; 3) який має певні повноваження, повносправний. Схожість трактування понять є очевидною, адже вони мають одне походження: з латинської *competentia* — узгодженість, відповідність.

Представимо різні підходи до визначення цих понять як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Так, експерти країн ЄС дійшли згоди в трактуванні поняття компетентності як здатності застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних стосунках — ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному та професійному контексті. Компетентність — це поняття, що логічно походить від ставлень до цінностей та від умінь до знань.

За означенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (IBSTPI) поняття компетентність включає набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у певній діяльності. Кожна компетентність побудована на комбінації взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і умінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії.

Британський вчений Дж.Равен акцентує на професійній складовій компетентності та визначає її як специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії у певній галузі і яка включає вузькоспеціальні знання, уміння, способи мислення, а також відповідальність за свої дії. Дослідник наголошує, що саме поняття "компетентнісна освіта" виникло

в США в процесі вивчення досвіду видатних учителів. Вчений пише про вчительку, яка зосереджувала свою увагу “на компетентностях, що їх учні могли набути, виконуючи ту чи іншу роботу. Ці компетентності містили стандартні шкільні навички: читання, письмо, орфографію та лічбу. Проте вони передбачали також пошук інформації, необхідної для досягнення мети, винахідливість, уміння переконувати керувати тощо”.

А.Хуторської розрізняє терміни «компетенція» і «компетентність», пояснюючи, що «компетенція» — це сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які є заданими до відповідного кола предметів та необхідними для якісної продуктивної дії по відношенню до них. Компетентність — це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмета діяльності. Отже, компетенцію, за А.Хуторським, слід розуміти як задану вимогу, норму освітньої підготовки учня, а компетентність — як його реально сформовані особистісні якості та мінімальний досвід діяльності [3, с.21]

У країнах Європейського Союзу під компетенцією розуміють міру відповідності знань, умінь і досвіду реальному рівню складності виконуваних завдань та вирішуваних проблем. На відміну від кваліфікації компетенція включає крім професійних знань і вмінь, такі особистісні якості, як ініціатива, здатність до співпраці, роботи в групі, комунікативні здібності та вміння, вміння навчатися, логічно мислити тощо, іншими словами, це – продемонстрована індивідуумом здатність застосовувати знання, уміння й стосунки в повсякденних сталих та непередбачених нештатних виробничих ситуаціях.

Найбільш поширені два визначення компетенцій:

- компетенції, засновані на регламентації задач або окремих результатів. Вони беруть початок від національних систем навчання, в яких компетенції визначаються як здатність спеціаліста діяти у відповідності до затверджених стандартів професійної освіти й навчання;

- - компетенції, що ґрунтуються на регламентації поведінки – це основна характеристика особистості, власник якої здатний досягати високих результатів, наприклад: мотиви, особливості характеру, здібності, самооцінка, соціальний стан, знання.

Компетенції іноді називають чинниками, параметрами, критеріями або характеристиками.

Особливість сучасного розуміння терміну "компетенція" полягає в тому, що його використовують не лише і не стільки для опису здібностей, знань і умінь окремих виконавців, скільки для характеристики спільної діяльності на вищому організаційному рівні.

Різноманітність варіантів визначення вказує на те, що компетенції складаються із багатьох особистісних параметрів (мотивів, особливостей характеру, здібностей і т.ін.), але усі ці параметри можна виявити і оцінити лише на основі того, як поводить себе особа. Окрім мотивів, особливостей характеру і здібностей на індивідуальну поведінку також впливають цінності і принципи людини.

До компетенції включають: управління стосунками, робота в групах, вплив, збір та аналіз інформації, прийняття рішень, генерування і накопичення ідей, планування й організація, дотримання вимог щодо виконання завдання у визначений термін, постановка і реалізація мети, особистісний розвиток.

Компетенції проявляються в конкретних ситуаціях.

Більшість українських педагогів погоджуються з трактуванням основних понять, визначаючи, що "компетенція" сприймається як похідне, вужче від поняття «компетентність», і традиційно вживається у значенні «коло повноважень якої-небудь особи», тоді як "компетентність" розуміють як обізнаність, авторитетність, кваліфікацію.

Традиційно під компетентністю розуміють (від лат. відповідний, здібний) глибоке, доскональне знання сутності виконуваної роботи, способів і засобів досягнення намічених цілей, а також наявність відповідних умінь і навичок; характеристика професійної, суспільно значущої діяльності суб'єкта, яка об'єднує знання своєї справи, суті виконуваної роботи, можливих способів і засобів досягнення намічених цілей.

Слід зазначити, що компетентність включає в себе крім технологічної підготовки цілу низку інших компонентів, що мають професійний характер, але водночас необхідних в тій чи іншій мірі кожному фахівцю.

Компетентність часто визначають як поєднання психічних якостей, як психічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально, як здатність і вміння людини виконувати певні трудові функції.

Компетентність передбачає не стільки наявність у кваліфікованого робітника і спеціаліста значного об'єму знань і досвіду, скільки вміння актуалізувати отримані знання і вміння у потрібний час та використати їх у процесі реалізації своїх професійних функцій.

Аналіз досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених з питань компетентності показав, що термін "компетентність", в основному, пов'язаний із видом професійної діяльності.

Компетентність є одним із показників сучасного кваліфікованого робітника і спеціаліста, й ґрунтується на високому рівні загальноосвітньої та професійної підготовки зі значним домінуванням загальноосвітньої підготовки.

Існують різні точки зору щодо складових компетентності.

Загалом компетентність є трикомпонентною індивідуальною характеристикою людини, в якій присутні:

- діяльнісний компонент, обумовлений наявністю певних чинників і являє собою стійку здібність до продуктивної діяльності;

- освітній компонент, що обумовлює постійний розвиток, гнучкість і динамічність знань, умінь і навичок, що становлять основу компетентності;
- особистісний компонент, що реалізується за рахунок низки властивостей, що мають в основному непрофесійний характер.

Орієнтація на компетентнісний підхід в процесі вивчення дисципліни "Трудове навчання" знайшла послідовне відображення в відповідній програмі, якою передбачається формування покоління молоді, що буде захищеним і мобільним на ринку праці; здатним робити особистісний, духовно-світоглядний вибір; матиме необхідні знання, навички, компетентності для інтеграції в суспільство на різних рівнях; здатним до навчання упродовж життя У документі втілено ключові компетентності (соціальні, мотиваційні й функціональні), які сприятимуть розвитку особистості та її повноцінній реалізації в сучасному житті.

Кожна з трудових компетентностей складається з простіших дій, операцій, які є показниками її розвиненості. Оскільки за визначенням основою компетентності є здібності (здатності) особистості, то кожній із них повинна відповідати власна компетентність.

Реалізація компетентнісного підходу передбачає таку організацію роботи на уроках трудового навчання, у ході якої вчитель має можливість розвивати в учнів компетентність у процесі виконання ними отриманих завдань, у формулюванні критичної оцінки на виконану роботу, у висловленні ставлень, власної оригінальної думки тощо.

Компетентність репродуктивного характеру найбільш ефективно забезпечується інформаційними методами навчання: репродуктивна бесіда, виконання завдань за зразком та ін.

Компетентність конструктивного рівня розвивається проблемними методами подачі матеріалу, виконанням пізнавальних завдань з використанням частково-пошукових методів навчання.

Компетентнісно орієнтований урок трудового навчання передбачає наступні компоненти: назва навчальної теми: назва компетентностей, які слід формувати; мінімальний досвід діяльності (застосування компетенції) або попередній етап сформованості компетентностей; мотивація необхідності подальшого розвитку компетентностей; знання, вміння і навички, необхідні для подальшого формування або розвитку компетентностей; способи діяльності учнів на певному етапі формування або розвитку компетентностей; рефлексія ефективності отриманого результату.

Важливою умовою реалізації компетентнісного підходу на уроках трудового навчання є чітке визначення рівня сформованості трудових компетентностей учнів та основних етапів їх формування. Оскільки поняття "компетентність" ми трактуємо як здібність (здатність) особистості, то рівень сформованості трудових компетентностей учнів визначатиметься як набуття наступних здатностей (відповідно до програмних вимог): застосування знань та вмінь у практичній роботі; уміння користуватися різними видами конструкторсько-технологічної документації та іншими джерелами інформації; дотримання технічних вимог у процесі виконання робіт (якість виробу); уміння організувати робоче місце і підтримувати порядок на ньому в процесі роботи; рівень сформованості трудових прийомів і умінь виконувати технологічні операції; дотримання правил безпечної праці та санітарно-гігієнічних вимог, дотримання норм часу на виготовлення виробу; рівень самостійності у процесі організації і виконанні роботи (планування трудових процесів, самоконтроль і т. п.); сформованість операцій розумової діяльності: робити узагальнення й висновки для осмислення й систематизації знань; виявлення елементів творчості. Названі вище показники покладені в основу трьох рівнів навчальних досягнень учнів: високий, середній, низький.

На нашу думку, чітко продумана, належна організація роботи вчителя, включаючи контроль досягнень школярів, на уроках професійно-трудоного навчання в умовах компетентнісного підходу забезпечуватиме розвиток професійно-трудоного компетентностей учнів допоміжної школи як очікуваний результат засвоєння необхідних базових теоретичних знань, умінь, виявлення творчих здібностей до перенесення набутих знань та вмінь в інші життєві умови й ситуації, демонстрацію аргументованих оціночних суджень, ставлень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нечипоренко В., Позднякова О., Гордієнко Н. Модель випускника Хортицького навчально-реабілітаційного центру // Дефектолог. - 2008. - №2. - С.49-55.
2. Рейда К.В. Виховання готовності учнів допоміжної школи до праці в системі професійно-трудоного навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.03 Корекційна освіта / К.В. Рейда. - К., 2003 - 16с.
3. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. — 2003. — № 2. — С. 58-64.